

FILLÉRTÁR

mindennemű közhasznú ismeretek terjesztésére.

3.]

Kijön minden szombat

[Martius 15-kén 1834.]

Brightoni királyi lakhely Angolországban.

Brightonról (Sussex' megye délpártjain) még élők is emlékeznek, mikor csak nyomoru falu volt. *Brighthelmstone* vala neve, 's ismeretlen a' mívelt világ előtt, szegény halász lakóival együtt. Valami 20 év előtt a' szerencse-istenesszony egy irót, gyógyászt 's akkori napi jelhangadót (Zongber) vezetete partjaira, ki súlyos betegségéből egyszerű emberek' ápolása mellett e' vizet használva, ott kigyógyula. Londonba térvén vissza, mind szóval mind tollal dicséretre 's dicsőítésre fakada e' hálás Aesculap, *Brighthelmstone'* levegőjének és vizhulláminak éltető ereje, 's alig kecses partinak szépsége felől. Az új babiloni előkelő világ, akkori uralkodó hercege után követé e' hirt, 's a' nyomoru rongyos halászfalu csak hamar, mint valami bűvész (Zauber) vesszeje alatt, legelső 's legfényesb fürdőhelyévé vált Britanniának. Némely odajutott- (parvenu) ként, ki alacson származtát szégyelve, az ősi nevet is letörli, ez szinte kicserélé magát a' simán 's nyájasan kangzó *Brighton* (olvasd *Breit'n*) névvel. Most Brighton a' gazdag londoniaknak kedvenc mulatóhelyök, kik az év' kellemesb részein seregenként költöznek oda. Rövid idő alatt Angliának egyik legszebb városává lön, 55,000 lakót számlál, 's nyáron át gyakran 30,000 fürdővendéget gyűjt össze. Gyógyidő (Surzeit) közben Londonból minden 5 perczen 12 külön állóhelyről 6 — 8 lovas gyorsszekér indul felé, mellyek' mindenike 20—30 személyt visz el egyszerre. Ily kocsikon 5, sőt gyakran 4 óra alatt 52 angol mérföldet (10 németen felül) haladhatni. Taval gőzkocsikat állítottak utba, mellyek e' tért félannyi idő alatt röpülnek keresztül.

Brightonnek legfényesb kora volt, midőn az utóbb megholt fényszerető IV. György király itt udvart tartta. A' fürdőviz' jótékony használata, mit több éviglen folytata, e' helyet megkedveltetvén vele, arra bírá, hogy itt keleti stylben nyári palotát építsen, melly legtündöklőbb Europa' ilyféle épületi között. Leginkább hasonlít Kreml régi czaarpalotához Moszkauban; nem oly óriási ugyan, de külső alakzatára csinosb, és belső kép sokkal fényesb. A' király több esztendeig jövedelmének majd felét építésére 's ékesítésére pazarlá, 's a' parlament több ízben tetemes summákat pótolta hozzá: a' költségeket öszvesen többre számolják 3 milio font sterlingnél, a' mi körülbelől 30 milio ezüst forintot tesz.

Közlött kömötszetünk tenger-felöli (déli) alakzatát mutatja e' palotának. Öszvesen egy közép épületből 's kupfedelű 52 lábnyi átmérőjű trónteremből — rotunda — áll, melly ismét két 65 lábnyi hosszú folyosón át mindkét oldalra kupos és tornyos szögpavillonokkal van öszveköttve, hol a' királyi ebéd- és muzsikatermek helyezvék. A' fölötte pompás fő bemenet nyugati alakzatán fekszik. Ez a' híres chinai folyosón vezet át, melly mintegy 162 lábnyi téren a' chinai élet' 's művészet' legdrágább tárgyaival díszelg. Nevezetesek a' falakat ékesítő chinai festmények, e' távol ország' leg híresb festészinék szerzeményei; oly gyűjtemény, melly Európában maga nemében egy. A' tágos palotának egyéb ékezte 's butyorzata is egész a' legcsekélyebb öltöző-asztalig mind chinai.

A' most uralkodó király Brightont alig látogatja meg valaha; de minden maga helyén áll e' csuda palotában, mint előbbi birtokosa hagyá. Egy öreg palotásné vezetí a' kívánesít a' szobák' főmkelegén át, mellyek mint valami egészen ismeretlen hájvilág lepik meg az ál-

mélkodót. Az udvarnokok' raja eltűne; a' pompás udvar' örömjajgása helyett mély esend uralkodik, melyet a' király, e' szobák' teremtoje is kerese, de épen mivel király vala, itt soha sem lelhető fel.

F é n y b o g á r.

A' *Fénybogár*, vagy *Villámogár* (Fulgura, Laternträger) egyik bogárfaj azon ötven féle közül, mellyeknek legkitünőbb ismertető jegyök, hogy fejük rendkívül hosszú. A' test ezen részének alakja minden fajánál különböző. Némelyek színeik' pompáját mutatják röptükben, de a' legjelesbik úgy szólván igen szerényen van öltözve. Kevésé zöld, halványveres, szürkés alyzattal, két fakó sárga folt, ez mind, mit kiterjesztett szárnya nappal mutathat. Magával hordja fénye' forrását, melyet bővebben terjeszt kifelé akár mily hason nagyságú testnél is. Azonban e' világosság' erején nem egyeznek meg az írók. Némelyek azt állítják, hogy egy ily bogár annyi fényt ad, mennyinél a' legapróbb írás is olvasható lesz; de egy szemtanu, ki a' 18-dik század' elején a' surinami fénybogárról írt, egyedül azt mondja, hogy nem lehetetlen e' szövétneknél azon korbéli holland újságot olvasni. Végre tanult férfiak, kik jó sokáig tartózkodtak Guianában, mind annak mi ezen ország' fulgoráinak világító tulajdonáról iratik, semmi hitelt nem adnak; mivel, mondják, soha sem vettek ilyes mit észre. Melly tagado állítmány azonban nem erőlténíti meg néhány mély belátásu személy' állításait, kik látotnak mondják ezen bogarak' világát. Így például a' 17-dik század' végén 's a' 18-dik elején *Merian Márja Sibilla*, ki a' bogárismeret' tanulása végett egyenesen Surinamba utazott, 's igen ügyes rajzoló volt, ekkép beszél. „A' hinduk igen sok ilyféle bogarat hozván nekem, egy nagy szelenczébe (Schachtel) raktam, 's ezt hálószobámba helyezém. Éjszaka egy rendkívüli hangnak hallatára felkelék, gyertyát hozaték, 's ím, a' hang a' bogaras szelenczéből jöve. Felnyitám azt, 's egészen lángba borulva volt. Ijedtemben kiesett kezemből; a'

foglyok kiröpdösének, egész szobámban élénk világot terjesztvén el. Végre oszlott almélkodásom, enyészék félelmem, 's a' szerte röpdözök öszvefogdoztatván, ismét a' szelenczébe rakattak.“

A' surinami fénybogár sokkal erősen világít mint a' mi szentjános-bogarkánk, 's leginkább granát-almafán éldegél, mellyel Európa ajándékozá meg az új világot. Ennek fejébe ismét Európa' granátalma-termesztő tartományinak fénybogárral kedveskedhetnék Amerika. — Itt is vannak ugyan szinte, valamint Chinában, fénybogarak, de nem oly fényűek mint a' surinami. —

Mértékletességi egyesületek az éjszakamerikai szabad státusokban.

1828-dik esztendeig sokkal kártékonyabban uralkodott az éjszakamerikai közt a' szenvedelmes iszákosság, mint Európának némely tartományiban, mellyekben, fájdalom, a' kolompépálinka' olcsósága, más italoknak ellenben iránylagos drágasága mindennap mutatgatja a' részegség' fertelmeit.

Minden esztendőben maghalt az éjszakamerikai státusokbeli 13 milio emberből 30,000 tobzódás' következésében, azokat nem is számolván, kik a' 2 millio fekete rabszolgák közt magokat ezen véteknek adák; az 5000 gonosztevők közül pedig, kik Newyork státusban több mint 2 milio szabad népesedésből évenként meg-lakoltattak, felénél több olyan volt, ki részeg fővel követé el büntetteit.

Minden bün fertézi az embert, mindazáltal nem teszi egészen egy állati éldelet' rabjává: 's mivel ez így van, némely bünben léleklözö elébb utóbb erkölcsi rendre 's önuralkodásra térül vissza; de a' részegeskedés minden nemes lelki erő' használatától megfosztja az iszákot, és legmunkásabb emberrel is unatja a' dolgot.

Minden polgárosodott státusban szerfelett sokat tehet az okosság gyámolította köz vélemény. Ha tehát valamelly státusban fonák törvények, erkölcsök és szokások elég sokáig kinzák az emberiséget, a' visszaélésekből is szükség-

képen jobb állapot keletkezik. Minthogy New-yorkban a' szabadságháboru' időszakától fogva a' dorbézolás kivált a' hasonló 200,000 lakosu fővárosban, 's így a' legnagyobb amerikai városban, elhatalmazott vala, először ott, azután mindenütt, eleinte ebben, később pedig más szabad státusokban is önkényes egyesületek szövetkeződtek, a' palinkáról, rumról és arakról egészen lemondók. 21 mértékletességi fő egyesületek támadtak 4000 fiók egyesülettel. Ezen társaságokban 1 1/2 milio fej részesül jelenleg.

650 amerikai lobogójú tengeri hajó tiltá meg azon italozást, mivel csak ezen egyesülethez állott kapitányok, kormányzók és mátrók vétettek fel.

Az italégető katlanoknak fele véget ért, a' szeszes italok' bevitele mind inkább csökkent havonként. Az okosabb szüzek elhatározzák, hogy csak mértékletességi egyesülethez frigsült ifjakhoz mennek férjhez; az atyák csak teljes józanságu ifjakhoz adák leányaikat. Ez annál fogatosb, hogy sehol sem nőznek korább az ifjak, mint a' szabad státusokban, hol minden szorgalmas családtyának oly könnyű gyermeket 's nejét eltartnia.

E' rényes társaságok' irányulag legtöbb tagjai fiatal személyek, de sok italkórságos aggot is visszaöszönöz lassanként a' megvettetés' szegyene, mellyel az ifjuság ily véteken fertézkedő személyek iránt viseltetik. Legkevésbé kapcsolódnak korosabb mindkét nemű házasságtalan személyek a' mértékletességi egyesülethez. Ezen házasságtalanok közt legtöbb gonosztévők 's enségesek is találkoznak.

Midőn arról volt szó, ajánlják e papok katedrájikon e' mérsék - egyesületeket, azok azt végzik, hogy nem csak tanításaik által, hanem közönséges hozzájárultokkal például szolgáltassanak megye 's zsinatheli feleiknek.

Ha élne még a' becsületes Franklin, ki gyakran sikertlenül ajánlgatá polgártársainak a' mértékletességet, legtüzesebb dicséző szónoka lenne ez' egyesületeknek.

Ez' alkalommal magasztalható egyik policia törvénye Norvégiának, melly csak legalább 50 esztendő és köztudomásos józanságu özvegyeknek enged csaplárságot falun és városban üzni. A' törvénynek alapja az, hogy a' ke-

resetek' legkönnyebbike kizárólag az öregséget illeti. Ha nem esalatkozom, norvégi koresmában özvegy asszonyok magok kezére nem is lakhatnak. A' norvégi storthing (rendek' gyűlése) igen dicséretesen törekszik polgártársainak egyszerű erkölcsét épségben tartani. — Örvedetes tapasztalás honunkban, hogy az iszákosság, kivált a' felsőbb rendeknél, napról napra ritkább tüneménnyé válik, sőt a' míveltebb társaságokban teljességgel nem szemléltetik. Reménylenünk lehet, hogy ezen dicséretes szokás mindinkább divatba jövend az alsóbb osztályoknál is, mellyeknél általában amaz undok bűn nem oly közönséges mint más országokban.

Magyarország' czimere.

Magyarország' czimere hosszában kétfelé osztott paizsból áll, mellynek jobbik részén négy ezüst vonal veres mezőn szemléltetik; balján szinte veres mezőn ezüstes dupla, vagy patriarchai kereszt arany koronából emelkedik, melly hármás zöld halmon nyugszik. A' mennyire tudatik, ezen vonalos paizs legelő Imre király pecsétjén kerül elő. Második Ulászló király oklevele és Verbőczy 1-ső rész, 11. cím, 3. §. szerint e' négy ezüst vonal Magyarországnak négy fő folyóit, a' Dunát, Tiszát, Szávát és Drávát jelenti. Lehet, hogy Imre király ezáltal azon négy tartományokra is czéizott, mellyeket czimzetében viselt. A' patriarchai kereszt valamivel később jelen meg, 's az hihetőleg emlékeül vétetett fel a' kereszties háborúknak, mellyekben II. András szerencsétlenül részt vőn, és talán a' sz. János rendének jeleül, mellyel a' király öszveszövetkezett. Azon idő, midőn az a' hármos halomra, melly a' köz vélemény szerint a' Kárpátok három fő bérezeit, Tatrát, Fatrát és Matrát jelenti, rakatott, még nem bizonyos; de tudva van, hogy a' tövét környező koszoru I. Ferdinand király uralkodása előtt nem szemléltetik.

Szent István magyar király' vitézi
rendje.

Hazánk feledhetetlen asszonya és fejedelme Maria Theresia május 5-kén 1764-dik esztendőben alkotta ezen fényes rendet, hogy általa a' polgári érdemekben díszeskedő férfiak kijellettessenek. Ezen rendet minden nemes, ki arra magát érdemei 's érdemei által méltóvá tette, legyen bár mi nemzetből, különség nélkül, sőt még az egyházi renden lévő is, megnyerheti. A' rendnek jegye egy nyolcz-szegletű, zöld színű, veres czimmerrel díszeskedő kereszt. Ezen czimerben zöld halmon arany korona fekszik, melly felett a' magyar apostoli kereszt látszik. A' keresztnek két oldalán ezen betűk látszanak: M. T. (Maria Theresia) 's a' paizs körül olvastatik: „Publicum meritorum praemium.“ A' hátulso oldalán pedig veres mezőben egy korona van, ezen szavakal: „Sancto Stephano Regi Imo Apostolico.“ Ezen rendnek nagy-mestere, vagy is legfőbb vitéze, mindig és kivétel nélkül a' magyar koronát viselő felség. Azért is a' magyar cancellár egyszer'smind cancellárja e' rendnek is. E' rendnek három osztályai vannak: nagykeresztesek, középkeresztesek és kiskeresztesek. A' vitézek' száma összesen száz, u. m. 20 nagykeresztes, 30 középkeresztes, és 50 kiskeresztes. A' nagykeresztesnek negyed izig fel kell nemességét vinni, ha csak ezen szabályról a' király felmentést nem ad. Fizetése egyik osztálynak sincs, de vannak némelly jussaik.

A' rend minden esztendőben ünnepet tart, melly a' szent Imre herceg' napja után következő vasárnapra van állandóan kirendelve. Vannak a' rendnek a' keresztén kívül még más díszékei (decoratio) és tulajdon öltözetei is. — A' nagykeresztes vállán és mellén keresztül széles, közepén piros, két szélén zöld pántlikát visel, melly a' középkeresztesnél hasonló színekkel sokkal keskenyebb, és csak a' nyakat övezi. Öltözete papi szabású karmasin színű alsóruha, melly a' nagykereszteseknél tölgyfa levellel van kivarva; ezen felül egy zöld bársony, bő, szélein tölgyfa levellel kivart palást, mellynek széles gallér, valamint a' kótyagos kalpag is mennyét-bőr (hermelin) perémme díszeskedik. Ezen öltözet a' vitézek által nem viselte-

tik, csak a' kereszt és a' pántlika láthatók mellein azoknak, kiket a' felség ezen fényes rendel megtisztelni méltóztatik.

Jelenleg a' nagykeresztet ifjabb koronás királyunkon kívül öt tagjai viselik az uralkodó háznak, kik között országunk szeretve tisztelt nádora is diszlik. A' magyarok közül pedig számosan, névszerént

Gróf Reviczky Ádám, cancellár.
Gróf Cziráky Antal, országbíró.
Herzeg Eszterházy Pál, londoni főkövet.
Gróf Apponyi Antal, francia főkövet.
Herzeg Grassalkovics Antal, főispány.
Gróf Zichy István, főispány.
Gróf Nádasdy Mihály, minister.

Közép keresztetek.

Almásy Ignác, belső titkos tanácsos.
Végh István, koronaőr.
Gróf Eszterházy János, h. t. tanácsos.
Báró Mikos László, status-tanácsnok.
Görög Demeter, kamarás.
Majláth György, status tanácsos.

Kiskeresztesek.

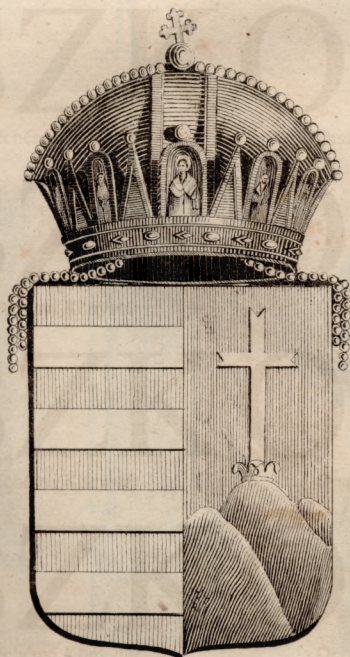
Boros József, tanácsos.
Gróf Amade Antal, főispány.
Gróf Zichy Ferraris Ferencz, főispány.
Nopcsa Elek, erdélyi udvari tanácsos.
Markus Ignác, udv. tanácsos.
Gróf Bethlen Imre, bel. tit. tanácsos.
Almásy József, főispány.
Szilasy József, főispány.
Kelcz Ádám, ud. tanácsos és referend.
Bartal György, ud. tanácsos és referend.

A z e s ő s z á r m a z á s a.

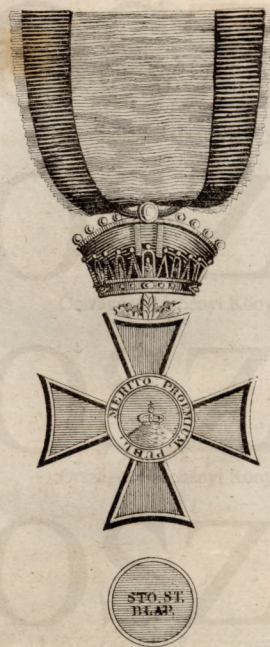
Bármily szokott legyen is ez a' tünemény, származása módján, 's azon, hogy miért esőznek némelly fellegek, miért nem viszont mások, borong egy kis homály. Rendesen úgy gondoltatik, hogy a' ködöt szülő okok szerzik az esőt is, mihelyt nagyobb mértékben vannak meg; mert először felleg támad, melly semmi egyéb ködnél; apródonként megnevekedik, mind inkább meghomályosodik és szürkül, azaz, a'

Fénybogár.

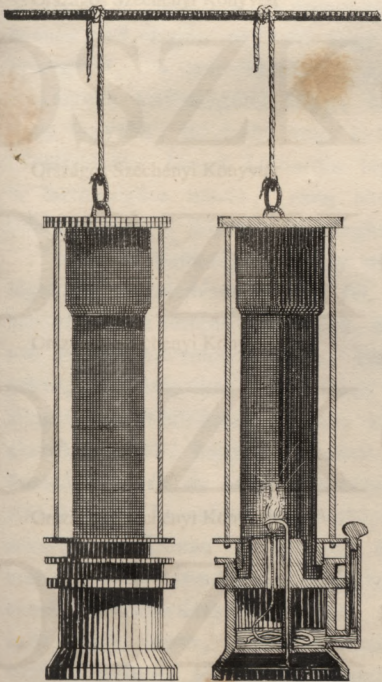
Magyarország czimere.

Sz. István' rende.

Királyi palota Brightonben Angolországban.

külsője.

belsője.

Davy' bátorság-lámpája.

köd mind inkább megsűrűdik, 's végre valódi csepek hullanak le belőle. Valami hasonlót látunk gyakran a' földi ködnél is: ha ez megsűrűdik, szaporodik benne a' nedv, 's majd észrevehetni, hogy itt ott apró vizesepek hullanak le, mellyek lassanként sokasodnak. Ily ködben egészen átázhatik az ember, ha sokáig mulat benne. Itt a' közönségestől csak abban különböző eső van, hogy a' földhöz egészen közel származik, 's magunk fellegek közt vagyunk. A' köd' tulajdonsága azt is megfoghatóvá teszi, hogy ha a' hojagoeskák, mellyekből áll, szétpukkannak, csepbén kell a' viznek leesnie. Miként tehát a' vizgőznek vagy párának összesűrűséből köd támad a' levegőben, úgy ered az eső is; és ha amaz mintegy első lépcsőnek, a' szétoszlás' első szüleményének tekintethetik, ez másodiknak. A' vizpára' változása akkor kezdődik, mikor ez bizonyos mértéken felül, mely különböző hőmérséklete szerint különböző lehet, megsűrűdik; ez pedig részint nagyobb sokaságu gőz' összetorlódása, részint annak meghűlése által történik. Az eső' származtának okai tehát sokképen egyesülhetnek. Ha két különböző hőmérsékletű légtömeg egyeledik össze, egyiket a' másik meghűti, 's az abban találkozó vizpára ezáltal előbbi természetét elváltoztatja 's csepeken lehull. A' bennök lévő vizgőz' nagyobb vagy kisebb mennyiségétől, 's mérsékletöknek nagyobb vagy esékélyebb különségétől függ, hogy hevesebb vagy lágyabb, tartósabb vagy szálványabb eső következék. Ennek különféle lépcsői, erejére 's tartósságára nézve, ezen okok' különféle tulajdonságaiból könnyen megfoghatók.

Nem is szükséges, hogy mindenkor két légtömeg egyeledését tegyük fel. A' levegőben szüntelen történő változások, mellyek azoknak részint hőmérsékletükre, részint sűrűségekre, rugósságukra, gyöntáros és mageses állapotjokra befolyással vannak, közvetlenül is okaivá lehetnek, hogy a' vizpára megsűrűdjék, összeegyeledjék és csepegő alakban tűnjék fel. Akkor aztán hasonlóul a' meglévő vizpárának sokasága határozza el az eső' tartósságát 's erejét 's azon hőmérséklet, melyben amaz okok ennek összesűrűsésére hatnak. Mindazáltal igen nehéz lenne, egyes esetben előadni az okokat, mellyek az esőt származtatták; azért

meg kell elégedni azoknak általános kijelelésével. A' legtöbb más légköri tünemények' magyarázatával is csak úgy vagyunk.

De minél több vizpára sűrűdik össze, annál több tódul ismét minden felőlről utánna; ez által a' felhő új anyagot nyer az eső' folytatására. Ezen felül a' szél egy helyről másra hajtván, újabb gőztömegekre akad, mellyek a' vízzé változtatott gőzöket kipótólják, 's kevés idő mulva szinte vízzé válnak. Onnan származhatik, hogy egy középszer nagyságu fellegből apródonként temérdek eső záporozik le; mint nyárszaka az úgy nevezett záporosónél gyakran tapasztalható. Ezen esetben nem mindig ugyan az marad a' felhő, mint a' földről tekintve látszik, hanem szünetlenül meg meg újul; ott, a' hová megy, a' meglévő vizgőzöket elrontja, 's minél többek azok és minél sebesebb a' megváltozás, annál szakadóbb az eső. A' felleg az által épen nem ürül ki, sőt inkább pótlékot kaphat, ha a' vele egyesült párák többre szaporodnak, mint a' helsejében szétoszló mennyiség. Az eső nem azért áll meg, mintha vizpára elfogyna a' légkörben, hanem mivel vagy az annak vízzé változását okozó felhő elment, vagy magában a' felhőben 's azt környező levegőben változások esnek, mellyek a' benne lévő vizpára vízzé lételet gátolják, és lassan lassan magának a' felhőnek gőzét elszélesztik és felozlatják. —

Az ember' rendeltetése e' földön.

Kevesen kérdik magoktól komolyan, mi végre élnek e' földön? pedig oly sok függ attól, hogy az ember helyesen lássa a' czélt, mellynek elérése végett ide lenn mulat. Nagy és felséges bizonyára a' czél, mellyre bennünket az Istenség e' földi tömkelegbe küld. Homály borijta az életbe jövetelt, homály az ebből kimenetelt, 's ha szorosán vizsgáljuk azt, mi a' kettő közt fekszik, igazán mondhatjuk, hogy fáradság 's munka volt. Ki fejti most már meg földi rendeltetésünket? Kihez folyamodjunk, hogy világot gyűjtson, melly pályánkra süssön az élet' bolygó utain? Az ész vagy a' tapasztalás teszi e' ezt? Az ész nem mutat egyebet a'

legfőbb tökély', igazság', szentség' 's más egyéb ideáljainál — előleges megfogásinál — 's akár mint erőlködünk is, mi, pornak korlátozt fíjai, fel nem érzük azokat. Erényesekké kell lennünk, ' teljes igazságot kivivnunk 's ' végtelen szépségen örvendünk; de mennyire hátramardunk, még hosszú életben is, az itt előnkbe tartott céltől? Közeledünk ugyan a' tökélyhez, ha igazán akarunk és semmi fáradságot nem kémélünk, de el nem érzük, mert az végtelen, mérték és határ által ki nem szabotott valami. Erre nézve betöltjük már tisztünket, ha bátran iramlunk a' kitűzött célnak, 's derék férfiaként cselekszünk, ha semmi fáradságtól, semmi véstől, sőt a' haláltól sem félünk, mikor a' jó 's igaz forog fen.

Ha tehát az ész egyedül meg nem ismerkedtet világi rendeltetésünkkel, megismerkedtet talán a' tapasztalás? Mit mond ez? Ez arra tanít, hogy szüntelen boldogság után törekszünk, hogy minden vonzalmaink és kívánságunk arra szegülnek, és hogy ohajtásink' célja kényelem; de hányszor dül dugába utána esengésünk! Betegeskedünk, és csupa nyavalygás miatt nem juthatunk egészséghez. Vállalataink, akármily okosan meggondolva 's fontolva kezdetek légyenek is, megfeneklenek; ellenkezőjét aratjuk annak, a' mit vetettünk, 's a' helyett, hogy boldogokká lennénk, boldogtalanokká lészünk. A' természet és az emberek ellenileg dolgoznak ránk, 's gyakran legyőzetünk a' mindkettővel kiállandó nehéz viadalban.

Ha szerények lévén nem kívánunk is több boldogságot, mint mennyit érdemleni hiszünk, azt látjuk hosszú fáradoalmak és gondok után, hogy boldogságunk érdemünkkel semmi öszhangban nincs, és buzgó tiszt-teljesítésünk félre ismeretik, szorgos igyekezetünk a' jóra hálátalansággal jutalmaztatik, 's az erényes élet semmi kielégítő boldogságban nem részesül. E' látmány szomorukká teszen, és talán még kétségbe is esünk. De hát ha ez élet még épen nem kiegyenlítő időszak volna, vagy ha a' rény' jutalma még nem ide lenn méretnék ki jog és igazság szerint? Valjon nem egy csep e egyedül ez alanti létel az élet' oceánjából, melly számunkra rendeltetett? Hát mindennek vége van e' földi étellel? — Nem, örökké fogunk mi élni, halhatlanok vagyunk! Nem az ideiglenség-

ben érzük el a' szentségi ezélt, melly előnkbe tüzetett, azért öröklét rendeltett nekünk, mint az Istenségnek, csak azon különbséggel, hogy mi, annak teremtményi, minden időn által a' rosszal való viadalra hivatattunk.

Ha most az észről és tapasztalástól egyszerre kérünk tanácsot, 's mindkettőt kérdezzük éltünk' rendeltetése felől: mire tanítanak földi lételünkre nézve? — Ha lelkünknek erejét vizsgáljuk, ha látjuk, mint hatnak reánk az emberek, a' természet, és mily viszonyban állanak hozzánk: felfejlik a' rejtély 's azt vesszük észre, hogy a' földi élet folytonos képző iskola nekünk; hogy bennünket minden ösztönöz és nősztit lelkünk' kiművelésére 's önnönünk' nemesítésére, hogy a' gondolkodásban és eselekvésben természet szerintes törvények után önmunkásságra neveltessünk. Minden hajlandóságunknak és tehetségünknek velök született törvények szerinti kiművelése, munkásságunknak a' helyes' és erkölcs törvényei alá vetésével a' ezélt, melly e' földön életirányunkul előnkbe szabotott. Önakaratuakká 's önállhatásuakká kell lennünk feben és szívben; erre valók a' rosszak, mellyek a' bölesötül sirig hatnak ránk; azért fenyegetnek minden nemű veszélyek; azért türünk szüköldödést: mert mint erősek 's bátrak jutunk ki a' viadalból, mellyet az emberek' irigységivel és szenvedélyivel, a' természet' szigoru irgalmatlanságával, szóval mind azzal küzdünk kell, mi életünket ellenesen ostromolja, 's mi rosszat az emberek' féireismerése, hálátalansága 's a' vak természeti szükség könyörületlen hárit ránk.

Davy' bátorság-lámpája.

Ezt Davy 1615 esztendőben találta fel, azon évenként szaporább szerencsétlen esetek nyútván neki rá alkalmat, mellyek az angol szénkőbányákban gyulékony légnemek' lobadásából keletkeztek. Sokféle ily légnem fejelez az elhagyott bányákban különféle kő- 's köszén-rétegekből, 's annyiból igen veszélyes, hogy küllevegővel keveredve, mihelyt a' bányaméccsel érintetbe jó, robogást okoz. Hasonló robogások

gyakran egész bányanyulékokat öszveroskasztanak, mi által a' mélyben dolgozó bányászok vagy megcsonkítatnak, vagy agyon ütnek, vagy eltemetnek. Mivel pedig a' bányász sem bányamécset nem nélkülözheti, sem a' helyet, hol ilyenmő lég gyüle össze, előre mindig nem tudhatja, azon kelle segíteni, hogy a' világító lámpák minden kül levegőtől elzárva is égjenek. Davy azt találta, hogy a' robogás egyedül akkor történik, midőn a' hő magas mértékre nevededik. Különösen azt tapasztalá, hogy a' mi lámpáink' lángja érzébol készült finom és sűrű sodrony- szövedéken (Drathgewebe) át nem hat, ha annak nyílásai igen szűkek; 's ez még azon észrevételre is voná figyelmét, hogy ez akkor sem szűnik meg, ha a' sodrony izzóva lesz. Mivel a' gyulékony gőzök, a' füst, 's gyulékony légvegyület, mellyeknek lobadásából támad a' láng, a' szöveten áthatnak, 's az oda tartott lángtól meggyulnak, mind a' mellett hogy a' szövet tulsó oldalán levő láng azokat fel nem lobasztja: azt következteté Davy, hogy az izzó sodrony' heve nem elégséges a' légkeverék föl-gyújtására, 's a' láng' visszatar-tóztatását nem máskép eszközli a' sodronyszövedék, mint hűledezés által. Ebbéli nyomozásából keletkező nézeténél fogva, egy hengert készített sodronyszövedékből, melly a' lámpát egészen körül borítá, úgy hogy a' kül-levegő a' szövedék' apró nyiladékain béhathatott, de át semmi egyéb uton a' lánghoz nem férhetett. Lámpáját imigy egyenest ily robogó levegőbe vivé, 's örömmel látá, hogy a' robogás, a' sodrony hengeren kül nem terjed. Az imigy készült lámpát oly légkörbe hozván, melly kevés gyulékony légnemmel elegyített, csupán a' láng nagyobbodik benne; ha a' gyulékony lég' mennyisége az egész terjedéknek 1/12-ét teszi, akkor az egész sodrony henger egy kék lánggal telik meg, mellyben a' lámpa-tűz tisztább fényel ég; ha 1/5ét teszi az egésznek, akkor a' hengerbeli is élénk világgal leszen telve, de a' felületen kül nem terjed. Igy találatott tehát fel bányászati használatra e' bátorság-lámpa. Hogy pedig a' sodronyszövedék megfeleljen a' kitűzött cél-nak, 's a' lángot visszatartsa, vigyázva készüjön, 's ne legyen rajt sehol nagyobb nyiladék; a' sodrony legfőlebb 1/40 hüvelknyi vastag;

a' hézagok pedig különösen legfőlebb 1/20 hüvelknyiek lehetnek, hogy a' közibök tóduló láng, közepen kevésse hülve, a' szövedéken át ne jusson.

Aljához e' lámpának egy olajedényke van kapcsolva, melly olajjal megtöltetvén, hozzá csukatik, hogy minden külég elzáratassék. Davy ezen találmányát igen drágán adhatta volna el, azonban minden késedelem nélkül a' közönségnek ajándékozá azt. Emlékezetes marad válasza ezen emberbarátnak, midőn tanács-lák neki, hogy kiváltságért folyamodjék: Ismeretimet 's nyomozásimat — ugymond — soha sem használandom gazdagulásra; ha valami jót eszközölhetek, már eléggé meg vagyok jutalmazva. Több vagyont birni annál mit birok, rám nézve csak tereh volna, melly kedves tanulmányimban csak az ipartol vonna el; gazdagságom' gyarapodása nem növesztené hiremet szerencsémét. Akkor ugyan 4 lovon járhatnék; de mit nyernék vele, ha a' közönség azt mondhatná felőlem: Sir Humphrey most 4 lovat fogathat kocsijába? Annak, ki a' gazdagságot, 's kitüntetést legnemesb céljául használja, meg kell bocsátani gyengeségét, ha mindkettőt felette nagyra becsüli.

Növénytaplálat és magános tömlőcz, mint jobbító módok.

Nem mindenkor hordja szivén az ember, mire kötelessége inti; igen is gyakran elfeledi élete' célját, 's dühödő baromként cselekszik inkább, mint okos teremtményként. Némelly ember, kivált ha büntetésül szabadságát elveszti, épen nem szelidíthető; dühöng és dül, ront és bánt mindent, mi hozzá közel esik. Miképen szelidíthetni tehát az ily vad embert? mint tétethetik jámborrá, türelmessé? — Az éjszakamerikai börtönházakban van ennek bizonyos módja, mellynek sikere csalhatatlan. Az oly rab nem kap egyebet *növénytaplálatnál*, többnyire csak riskását, melly apródonként egész természetét megváltoztatja, engedékennyé 's oktathatóvá teszi. Legkevesebb hust sem kapván, mind addig ris az eledele, míg biztos próba által megbizonyítá, hogy természete tökéletesen megváltozott és

jóra fordula. Valjon nem lenne e czélirányos, ezen módot pajkos és makacs gyermekeknél is használatba venni, sőt általában mindazon embernél, ki korlátlanul 's kegyetlenül minden törvényt daczol 's az emberiség' minden kötelességit tapodja?

Éjszakamerika' fogházaiban még egy más mód is van, melly a' legfelségesebb foganattal használtatik nagy gonosztévőknél jobbitó szerül; ez pedig a' *magános tömlöcz*, melly az embert egészen magára 's lelkiisméretére hagyja, minden társaságtól külöszakítván, és állapotjának 's lefolyt életének elgondolására serkentvén. De ezen magános tömlöczözés ne sokáig tartson, mivel könnyen az ember eszét veszi benne; több példa bizonyítja ezt. Azért munkával köttetett össze, mi által az ohajtott czél szinte oly jól eléretett. Minden társalkodás megtiltatik eleintén, 's ha több rabokhoz vitetik a' fogoly, nem szabad azokkal beszélgetnie, 's mind ez oly jó gyümölcsöket hozza, hogy a' javulás szemlátomást gyarapodott. De ezen mód természetesen csak ott kivihető, hol a' népnek kifejedtebb erkölcsisége miatt kisebb a' gonosztévők száma; mert a' hol egyes törvényhatóságok tömlöczzeiben több száz rabok tartatnak, ott az épületekre 's felügyelésre megkívántató költségek' miatt, ily elkülönözés ez időben csak még a' jámbor óhajások' sorába tartozik. Ily helyeken csak annyiban eszközölthető az elkülönözés, hogy a' már többször befogatott gyakorlott gonosztévő ármányos oktatásaival a' csekélyebb vétkek miatt békerültet végkép meg ne rontsa. A' munkálkodás, még pedig rendes munkálkodás, gyökeresen kigyógyítja a' megromlott embert, kiből e' nélkül a' gonoszság talán még mélyebb gyökeret vert volna. — A' raboknak meghatározott bérben dolgozása honunk legtöbb megyéjeiben már jó sikerrel gyakoroltatik, de sok helyütt még nem szakadatlanul, vagy valami elhatározott terv (planum) szerint. — Azonban *Arad*, *Nógrád* és *Tolna* vármegyékben rendes jobbitó- 's munkaházok boldogító foganattal felállítottak.*) Mert a' munka, ha még okta-

*) Ezekről későbbi számunkban bővebben értekezendünk.

tás is járul hozzá, többnyire egész életére jobbá teszi a' vétkest. Gondolkozását kell tehát ily módok által megváltoztatni, ép, keresztényi elvekhez szoktatni, 's hasznos polgárjává leszen a' társaságnak, ismét szabadságához jutván. Egy család se tőrjön tehát henyt, a' szülék munkássághoz szoktassák szülöttjeiket, 's ez által boldogságukat örökre megalapítják. —

É l e t b ö l e s e s é g.

A' szükség a' sulyokat viselhetőkké, a' szokás pedig könnyűkké teszi.

Vessetek jótéteket, 's az emlékezet' fája felvirágozik számatokra.

N a p l ó.

Martius 15-kén 44. Kristus Urunk' születése előtt Julius Caesar a' pártütők által a' senatus közepette meggyilkoltatik.

— 16-kán 1801. Angliának híres első ministere *Pitt* lemondván hivataláról, abban ajánlására *Addington* követi.

— 17-kén 1808. császári parancs által Franciaországban a' zsidó consistoriumok felállítatnak.

— 18-kán 1314. *Molay Jakab*, a' templariusok utolsó főmestere, *Guy* bajtársával együtt, IV-dik avagy *Szép-Filip* francia király alatt, ki a' rendnek javai után vágyódott, ártatlanok elégetetnek.

— 19-kén 1808. IV. *Károly* spanyol király, fijának VII. *Ferdinándnak* javára trónjáról lemond.

— 20-kán 1792. A' *guillotine* — nyaktilló — mint a' kivésztésre legalkalmasos eszköz, egész Franciaországban felállítatik.

— 21-kén 1815. XVIII. *Lajos* és a' királyi hercegek Parist elhagyják, 's azon nap' este *Napoleon* mint császár oda belép.

P O Z S O N Y B A N,

ifj. Schmid Antal' betűjével és költségén.